

<https://doi.org/10.33608/0236-1477.2022.03.45-63>
УДК 82.09+3-047Касяненко

Олеся ОМЕЛЬЧУК, кандидат філологічних наук,
старший науковий співробітник
Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України
вул. М. Грушевського, 4, м. Київ, 01001
e-mail: omelchuk_olesia@ukr.net
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4945-595X>

ІЗ ВАСИЛЕМ БЛАКИТНИМ ПРОТИ ВАЛЕР'ЯНА ПОЛІЩУКА: ФРАГМЕНТИ СУСПІЛЬНО-ЛІТЕРАТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЄВГЕНА КАСЯНЕНКА

У статті подано невідомі сторінки творчої біографії Євгена Івановича Касяненка (1889—1937) — одного з піонерів українського авіабудування, перекладача, активного учасника громадсько-політичного і літературного руху 1910—1930-х років. Основою дослідження є реконструкція літературно-виробничих відносин між Є. Касяненком, Василем Елланом-Блакитним та Валер'яном Поліщуком, висвітлення їхніх поглядів щодо організаційних і концептуальних форм українського письменства. Аналіз ініційованих ними проєктів і полемік актуалізує питання про культурно-історичні витоки «Червоного ренесансу» та специфіку формування української літератури як пролетарської.

Ключові слова: біографія, публіцистика, перекладацтво, видавнича діяльність, пролетарська концепція літератури.

Як і значна кількість видатних осіб, зараховуваних до покоління «Розстріляного відродження», Є. Касяненко увійшов в український політичний, громадський і культурний рух ще до революцій 1917 р., продовжуючи діяльність під час державотворчих спроб Центральної Ради, Гетьма-

Цитування: *Омельчук О.* Із Василем Блакитним проти Валер'яна Поліщука: фрагменти суспільно-літературної діяльності Євгена Касяненка // Слово і Час. 2022. № 3 (723). С. 45—63. <https://doi.org/10.33608/0236-1477.2022.03.45-63>

© Видавець — ВД «Академперіодика» НАН України, 2022. Статтю опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

нату та Директорії. Його життєпис ілюструє тезу про те, що творчий розквіт доби «Червоного ренесансу» великою мірою був закладений у дореволюційні часи та під час українського національного відродження 1917—1921 рр.

Протягом революційних років відбувся величезний здвиг в українських народніх масах, що освідомлювалися національно... З цим фактом мусіла числитися і московська большевицька окупація, що спробувала загальмувати український політичний рух мовною поверховою «українізацією» совітського апарату [53, 475],

— зазначав один із провідних діячів УНР Ісак Мазепа. У його мемуарах Є. Касяненко фігурує як той, хто одним із перших серед діячів Центральної Ради став прихильником більшовицької політики¹. Перехід на про-більшовицьку позицію Є. Касяненка відзначав і його колишній колега по УСДРП, член Центральної Ради Панас Феденко [69], а також Євген Чикаленко [71, 253].

1920 року, відповідно до мемуарів В. Поліщука, у Києві «було трохи письменників-інтелігентів, що не знали, куди їм ступить, голод і розруха знищили в них всякі імпульси до творчості. Метушились у публіцистиці тільки С. Пилипенко, М. Любченко та Ларик...» [59, 20—21]. Згаданим «Лариком» і був Є. Касяненко. Знайомство двох літераторів припало на літо 1920-го, коли В. Поліщук прийшов у газету «Більшовик» (м. Київ), де Є. Касяненко тимчасово виконував функції редактора та виступав одним із дописувачів. Тоді ж він активно долучався до появи різноманітної книжкової продукції пропагандистського типу [4; 8].

У 1919—1920 рр. Є. Касяненко брав безпосередню участь у роботі таких видань більшовицького напрямку, як російсько- і україномовний «Вісник УНР» та «Вісті Київського губревкому», у двомовних газетах «Киевский коммунист», «Известия Киевского Совета Рабочих Депутатов», а також «Известия ВУЦИК» (пізніше — «Вісті ВУЦВК»). Показово, що на етапі зародження української радянської преси, як зазначав він сам, бракувало «літературних більшовицьких українських сил» [32, 2]. Це й стало однією з причин, чому Є. Касяненко звернувся до В. Еллана-Блакитного з пропозицією зайняти посаду відповідального секретаря газети «Вісті ВУЦВК». Останній прийняв запрошення пізніше, після низки політичних і військових перипетій, що завершилися для нього переходом в КП(б)У. Від 28 травня 1920 р. «Вісті ВУЦВК» починають виходити тільки українською мовою, а редактором газети до своєї смерті 4 грудня 1925 р. працював В. Еллан-Блакитний (наступного дня газета вийшла за редакцією Є. Касяненка, який тоді був тимчасовим редактором).

«Перших п'ять років, за проводом тов. В. Блакитного, газета вела героїчну боротьбу за самоствердження себе як української радянської газети, за виховування й виховування перших кадрів української лі-

¹ З І. Мазепою перетиналися і шляхи В. Поліщука. За спогадами письменника, в м. Катеринославі він відвідував очолюваний Мазепою «марківський гурток українських есдеків» [60, 16], тобто зібрання партії УСДРП.

тератури й журналістики» [32, 3], — згадував Є. Касяненко. Так розпочалася тісна співпраця В. Блакитного і Є. Касяненка у статусі членів комуністичної партії та впливових радянських функціонерів, які визначали зміст різноманітних видавничих проєктів та задавали тон багатьом літературним подіям².

На момент вступу до КП(б)У Є. Касяненко мав значний досвід газетярської роботи. Будучи від 1906-го до 1917-го членом УСДРП, 1917 р. він — як її представник — входив у склад Центральної Ради УНР та брав участь у її сесіях [12]. Упродовж 1917 р. виступав як лектор [70] і репортер [25], був одним із авторів «Робітничої газети» (орган УСДРП), що виходила в Києві за редакцією Володимира Винниченка. Основна частина його публікацій за цей рік ілюструє погляди людини, яка є українським марксистом-демократом: підтримуючи російську Лютневу революцію, ідеї соціалізму та української автономії, Є. Касяненко критикував осередки російських соціал-демократів та діяльність Рад робітничих і солдатських депутатів на території України, демонстрував неприйняття антиукраїнської преси, відкидав деспотію та централізм як революційні практики [22; 40; 39; 33; 29]. Але наприкінці року його погляди починають змінюватися.

Приводом до виступів Є. Касяненка у «Робітничій газеті» в листопаді 1917 р. стає те, що у своїй резолюції від 9 листопада Центральна Рада засудила Жовтневе більшовицьке повстання в Петрограді й відмовилася визнавати владу Рад робітничих і солдатських депутатів. Є. Касяненко назвав такі дії Центральної Ради ударом по демократії [34]. Тоді його погляди йшли урозріз з київським осередком УСДРП, на засіданні якого відкинули його проєкт резолюції, де стверджувався хибний курс Центральної Ради та потреба визнання Рад робітничих і солдатських депутатів з метою застосувати на території України «диктатуру революційної демократії» [14]. Наступні числа «Робітничої газети» виходять зі зведеннями про оголошену російськими більшовиками війну Україні, а столичний осередок УСДРП підтримує резолюцію про участь партії в Українських Установчих Зборах і заслуховує доповідь Є. Касяненка стосовно майбутніх виборів [15]. Сам він був висунутий ЦК УСДРП як кандидат від Київщини [44] і брав участь у підготовці передвиборчої платформи та обговореннях аграрного питання [15, 4]³.

Крім політичної публіцистики, статті у «Робітничій газеті» ілюструють ще одну важливу грань Касянєнкової особистості — літера-

² Якою мірою В. Еллан-Блакитний і Є. Касяненко співпрацювали з Державним політичним управлінням, поки не з'ясовано, але навряд чи вони самі не перебували під наглядом відповідного відомства. На таку думку наводять опубліковані документи секретного відділу ДПУ УСРР [19]. Показово й те, наскільки нетерпимо, за спогадами В. Поліщука [58, 139] та Юрія Смолича [66, 36], В. Еллан-Блакитний ставився до появи друкованих видань, що виходили без його відома.

³ У січні 1918 р. Є. Касяненка як члена Центральної Ради запідозрили у зв'язках з російськими більшовиками та у намірах захопити владу в Києві. Це стало причиною санкції на його арешт (не відбувся) комендантом Києва та очільником Вільного Козацтва [1].

турну. В цьому сенсі окрему увагу привертає текст, інспірований, за його власними словами, прочитанням роману Олександра Богданова «Інженер Менні» (1911). У своїй статті «Сімнадцять вампірів» (1917) Є. Касяненко звертається до однієї з ідей, яку інтерпретував російський автор.

Моделюючи в романі-утопії «Інженер Менні» світ майбутнього соціалізму, О. Богданов переносить головні події твору на планету Марс, розгортаючи історію становлення технологічно та соціально відшліфованої, проте неідеальної марсіанської цивілізації. Дві частини роману наповнені міркуваннями про енергію людини, яка, вливаючись у потік життя, або дає їй більше, ніж засвоює, або ж більшою мірою відбирає, через що людина перетворюється на «вампіра», носія мертвої, застиглої енергії. В О. Богданова така інтерпретація невід'ємна від загальної тематико-сислової канви роману, насамперед — від ідеї становлення майбутнього справедливого суспільства. «Вампіризм» виступає у російського письменника спробою пояснити і врахувати фактор недосконалості окремої людської натури при побудові республіканської пролетарської демократії, цивілізації суспільного блага, тобто комуністичного майбуття.

Справжній момент смерті людини, міркує Є. Касяненко, може зафіксувати не медицина, а соціолог. За критерій живого і мертвого людського існування він приймає, вторуючи О. Богданову, міру включеності людини у суспільно-виробничий процес, її ефективність як продуцента праці. По-своєму інтерпретуючи ідею прочитаного роману, Є. Касяненко пише:

Мертве життя існує і намагається задушити живе. Крім вампірів-людей, існують і вампіри-ідеї. От, наприклад, релігії. <...> Знов же, другий вампір — ідея монархії. <...> Вампірні ідеї релігії і монархії впродовж всієї історії годувалися кров'ю життя поспіль. Труп-ідеї родять трупи людей. <...> Живе життя блимає тільки в пролетарській класі [37, 2].

Вплив О. Богданова на Є. Касяненка не обмежився прочитанням роману. Для Є. Касяненка, який, як і О. Богданов, уважав себе революціонером-реформатором, була близькою модель сцієнтично зорієнтованого суспільства, що повинне постати внаслідок усунення від влади так званих паразитуючих класів. Проте близькість їхніх поглядів зумовлював не лише соціально-ідеологічний чинник: головним оповідачем роману О. Богданова є мешканець планети Земля Леонід, інженер за фахом і перекладач. Є. Касяненко, який на час прочитання роману вже мав інженерну освіту [17] та досвід перекладача [43], не міг не помітити паралелей між своєю професійною біографією та романним образом Леоніда. Персоніфікований у ньому симбіоз гуманітарної й технологічної сфер дуже прозоро символізував ідеологему тотальної гармонії в уявленому комуністичному світі.

Через два роки після згаданої статті Є. Касяненко здійснив переклад на українську мову і написав передмову до роману-утопії О. Богданова «Червона зоря». Перше видання книжки вийшло 1919 р. в бе-

летристичній серії видавництва «Космос», а на звороті її перевидання 1922-го містився анонс українського перекладу Є. Касяненка і роману «Інженер Менні» (ймовірно, не вийшов). Те, що інформація про появу перекладеної «Червоної зорі» з'явилася на сторінках журналу «Мистецтво» [18], також не було випадковістю, позаяк Є. Касяненко завідував відділом культури і мистецтв цього журналу, був у ньому одним із відповідальних за розділ «Теорія пролетарської творчості» (іноді згаданий у журналі під псевдонімом Остап Нитка).

На початку жовтня 1920 р., тобто через кілька місяців після знайомства В. Поліщука і Є. Касяненка, в Києві за ініціативи письменника та його однодумців постає літературно-мистецька група «Гроно». Саме у зв'язку з презентацією групи на сторінках тогочасної радянської періодики виникає перший інцидент: 1921 р., після розколу «Грона», Ларик-Касяненко не дав змоги В. Поліщукові надрукувати другий збірник цієї групи [59, 21]⁴.

Свій вплив на видавничу політику Є. Касяненко не приховував, розповідаючи, приміром, що в редакції газети «Більшовик» змушував В. Поліщука переробляти «двохзмістовні байки» чи просто викидав його твори у смітник [23]. Такий впливовий статус Є. Касяненко зберігав не менше десяти років, причому його діяльність часто була пов'язана із В. Блакитним. Так, Є. Касяненко виконував функції заступника, а тоді й головного редактора газети «Вісті ВУЦВК», від 1925 р. очолював «Культуру і побут», а потім — «Літературу і мистецтво» (додатки до газети «Вісті ВУЦВК»). У різні часові періоди В. Блакитний і Є. Касяненко керували і співпрацювали з журналами «Червоний перець», «Всесвіт», «Глобус». У деяких зі згаданих видань публікував свої тексти на авіаційну тематику рідний брат Є. Касяненка Андрій Касяненко.

В. Блакитний і Є. Касяненко були однодумцями щодо того, в яких організаційних формах повинен існувати український літературний процес, що в цілому збігалось з партійними установками. Вони підтримували принципи масовості літературного руху та вірності ідеології пролетарського класу. 1925 р. Є. Касяненко обговорював із В. Блакитним зміст нового науково-літературного видання, призначеного для формування масового українського читача [42].

На початку 1921-го В. Блакитний почав займатися поширенням українських пролеткультів, виступивши з відповідною статтею та заявивши про потребу підпорядкування всієї культурної роботи керівництву комуністичної партії [11]. Є. Касяненко підтримав ініціативу і спробував окреслити завдання пролеткультів, очевидно спираючись на О. Богданова. При цьому Є. Касяненко виступав проти штучного насадження пролетарського мистецтва та акцентував на його технологіч-

⁴ Декларація групи «Гроно» була уміщена 1920 р. в газеті «Вісті Київського губревкому», в редакції якої В. Поліщук познайомився з її тодішнім головним редактором М. Любченком. Проте вже у збірнику «Жовтень» (1921) В. Поліщук протестував проти політики мистецького відділу цієї газети, висунувши звинувачення у відсутності «вільної дискусії» та засиллі «буржуазного» футуризму [62, 157].

ній складовій. «Справжній життєздатний пролеткульт матиме тоді, коли в обсяг своєї роботи він включить також науку й техніку і *центр ваги в цій роботі перенесе з мистецтва саме на техніку*» [36], — наголошував він. У цих словах дуже чітко проглядається те, як дореволюційні ідеї та практики інженера-конструктора Є. Касяненка ставали складовою його нового ідеологічного наративу.

Діяльність В. Поліщука 1920—1922 рр. була доволі усвідомленою альтернативою групі літераторів, котрі підтримували пролеткультівську лінію. Результатом такої позиції стало те, що на сторінках збірника «Гроно» з'явився текст Миколи Любченка «На роздоріжжі» із красномовним підзаголовком «Рятуйте від Пролеткультів. Поганий грим». У цьому творі є такі рядки: «Прийдуть коряки і алешки / І запролеткультять прапор революції» [45, 83]. М. Любченко асоціював пролеткультівство із нормативністю форми та «кастрованою» душею, а персонально — із постаттю Касяненка-Ларика. Факт цього критичного виступу показав, що прихильники нового пролетарського мистецтва опинилися на різних позиціях: М. Любченко і В. Поліщук не визнавали й висміювали пролеткультівську ортодоксію В. Блакитного і Є. Касяненка.

Українські пролеткультівські структури не набули поширення, проіснувавши близько двох років під егідою В. Блакитного. Причиною недовгого існування стало, зокрема, те, що російські ідеї реалізувалися в Україні із запізненням, збігшись — як у випадку з «Пролеткультом» — із хвилею політичної обструкції в Москві: саме від 1921 р. до 1923-го, коли В. Блакитний займався розбудовою українського пролеткультівства, в Росії проти О. Богданова розгорнулася хвиля публічного цькування [65, 94]. Саме у згаданому часовому відрізку В. Поліщук вивчав працю О. Богданова «Філософія живого досвіду» [59, 62], а тоді під впливом теорій і практик російського автора написав поему «Червоний потік» (1924). З огляду на стосунки В. Поліщука і Є. Касяненка не дивно, що останній у Поліщуківому творі не побачив нічого, крім «накидання садизму нашої молоді» [23, 3].

Після того як деякі українські літератори разом із В. Блакитним залишили Всеукраїнський Пролеткульт, на початку 1923 р. постав очолюваний ним «Гарт». В. Поліщук приєднався до організації, але він лишився незадоволений ні станом справ у ній, ні своїм власним статусом і врешті восени 1925-го демонстративно розірвав із «Гартом», звинувативши керівництво організації в реакційному консерватизмі, зокрема у блокуванні можливості друкувати свої твори у «Вістях ВУЦВК», «Культурі і побуті» та «Всесвіті» [64]. Таким чином повторилася історія 1921 р., коли, за Поліщуківими твердженнями, В. Блакитний витісняв з «Вістей» представників «Федерації». Утім, публічні дискусії між згаданими учасниками літературного процесу не завжди були точним чи вичерпним відтворенням реального стану справ⁵.

⁵ Картина присутності В. Поліщука на шпальтах «Вістей ВУЦВК» не була настільки однозначною, як він її весь час описував. Як приклад, 1921 р. в газеті вийшла реклама редакційного В. Поліщуком збірника «Вір революції». У першій половині 1920-х

Є. Касяненко відмовився увійти в «Гарт» через присутність там В. Поліщука і навіть «писав Блакитному, що людям з діапазоном творчості до “Леніна” після “Хама” та “Онана” не місце в чесній пролетарській літературній організації» [38, 3]. Окрім того, на час заснування «Гарту» Є. Касяненко був віддалений від українського літературного процесу, оскільки від березня 1922 р. перебував у Берліні в статусі Голови Закордонної редакційної комісії НКО УСРР з метою видання шкільних підручників і карт, а також отримав завдання від ЦК КП(б)У виступити шеф-редактором видавництва «Космос»⁶.

Участь Є. Касяненка у видавництві «Космос» передбачала посаду головного редактора, перекладацьку діяльність, редагування та написання передмов. З-посеред зроблених ним перекладів для «Космосу» були «Червона зоря» О. Богданова (видання 1919-го і 1922-го років), «Карл Маркс. Його життя і діяльність» Юрія Стеклова (видання 1922 р.)⁷, «Залізна п'ята» Джека Лондона (видання 1923 р.). За Касяненковою редакцією 1923-го вийшов переклад Майка Йогансена драми «Юда» Еріха Мюзгама та «Матеріалізм — філософія пролетаріату» Бориса Горєва.

Про один із епізодів закордонної діяльності Є. Касяненка, пов'язаної з літературними справами, дізнаємося з його публікації, де йшлося про колишнього однопартійця по УСДРП В. Винниченка. Є. Касяненко радіє з того, що радянські закордонні представництва відмовилися виплатити В. Винниченкові гонорар за передруковані в УСРР твори [35]. Письменників-емігрантів, які очікували на гонорар за радянський передрук власних текстів, Є. Касяненко звинуватив у саботажі української культури. Факт невиплати грошей зафіксовано і в щоденнику В. Винниченка [7, 213], і в матеріалах заведеної на Є. Касяненка карної справи [28, арк. 19].

Поява в радянській пресі матеріалу про В. Винниченка (Касяненкова стаття «Про Спиридона Черкасенка, Володимира Винниченка та про українську культуру» вийшла на першій сторінці «Вістей ВУЦВК») була,

у газеті з'являлися повідомлення про творче життя письменника та статті про нього, виходили його власні дописи, вірші, фрагменти поем. В. Поліщук мав посвідчення кореспондента цього видання. Не завжди послідовним виглядає і Є. Касяненко: попри деклароване скептичне ставлення до Поліщуківської творчості, його поему під назвою «Ленін», перекладену на німецьку мову, видавництво «Космос» передавало німецьким літераторам лівого спрямування [6].

⁶ Українсько-американське видавництво «Космос» з центром у Берліні заснували з метою видання літератури «з поля соціальних наук, красного письменства, школи й самоосвіти, індустріальної техніки й сільського господарства» [68]. До функціонування «Космосу» були залучені українські письменники та перекладачі (зокрема В. Еллан-Блакитний, Майк Йогансен, Сергій Пилипенко). 1923 р. на сторінках «Літератури, науки, мистецтва» з'явився шарж Олександра Довженка з підписом: «Ларик (Євг. Касяненко). Керівник “Космосу” в Європі». Деякі статті для «Культури і побуту» Ларик-Касяненко надсилав з-за кордону. У період відсутності в Україні він значився (як і В. Поліщук) на обкладинці журналу «Червоний шлях» одним із авторів.

⁷ У журналі «Нова Україна» (Прага), що виходив за редакцією В. Винниченка та М. Шаповала, було надруковано критично-саркастичний відгук на це видання та персонально на адресу Є. Касяненка [5].

очевидно, інспірована дражливим для СРСР фактом існування української політичної еміграції, на боротьбу з якою, як і на спроби повернення до дому митців-емігрантів, скеровувалися різноманітні ресурси радянського керівництва. Так, одним із завдань для В. Поліщука, Павла Тичини та Олеся Досвітнього під час їхньої європейської поїздки 1925 р. була особиста зустріч з українськими митцями та розмови щодо їхньої можливої рееміграції [61, арк. 86]. Показово, що того ж року, що й В. Поліщук, з Олександром Олесем зустрічалися артисти Держдрами і, дуже ймовірно, також спонукали поета повернутися на батьківщину. Ось як звучало відповідне повідомлення у пресі: «З розмов видно, що їх [митців-емігрантів. — О. О.] дуже зле інформують про Радреспубліки» [3].

Порівняно з діяльністю Є. Касяненка Поліщукове знайомство з В. Винниченком не проходило по партійній лінії, однак у біографіях трьох літераторів знову виникла спільна точка дотику: В. Поліщука залучають до гонорарного питання як представника радянської сторони. 1927 р. за згодою з Наркомосвіти і від імені УТОДІКа⁸ він надіслав В. Винниченкові два листи стосовно виплати грошей за п'єси [61, арк. 118].

Повернувшись в Україну після відрадження до Німеччини, Касяненко-Ларик продовжує діяльність у сфері радянського культурного будівництва: пише статті про кіно [26; 41], долучається до роботи правописної комісії [48; 49]. У своєму щоденнику Сергій Єфремов залишив записи про неконструктивну роль Є. Касяненка на засіданнях 1925-го і 1926-го років, де той «пробував навіть правописні питання обернути на політичні» [13, 262]. Враження С. Єфремова доволі точні, зважаючи на висловлювання самого Є. Касяненка.

Інший і більший конфлікт між Є. Касяненком і В. Поліщуком розгорівся у листопаді — грудні 1928 р., на цей раз ставши об'єктом уваги літературної спільноти. Ситуацію доволі розлого прокоментував представник Спілки селянських письменників:

Питають: як ставиться «Плуг» до недавнього «інциденту» Касяненко-Поліщук і чого ми не втручаємося в цю справу? Відповідаємо: вони, як кажуть діти, «оби-два кращі»! Для того, щоб довести ухили в творчості В. Поліщука, треба взяти його творчість, а не копатися в біографії, бо багато є відповідальних і хороших товаришів, у біографіях котрих знайдуться в минулому гріхи. Це хибний шлях для критика. Небагато доказує й лайка — лише брутальність того, хто лається, і відсутність серйозніших доказів. Це, між іншим, розпочав сам В. Поліщук, що у своєму «Авангарді» не шкодував досить непристойних словечок на адресу багатьох окремих товаришів і цілих організацій. Чого ж він ображається? Пожав те, що посіяв. Отож ми вітаємо похід «Культури і побуту» на чолі з редактором «Вістей» Є. Касяненком проти всіх ухилів у нашій літературі, але рекомендуємо взяти інший тон, бо це змалятиме силу цього, так потрібного походу [57, 65].

Формально виток нових протистоянь поклав вихід «Бюлетня Авангарду» (1928), а точніше — надрукована там іронічна подяка опонентам «Авангарду» і, спеціально, Є. Касяненкові за те, що «не дозволяв про нас навіть пікнути нашим ворогам на сторінках своїх бо-

⁸ Українське товариство драматургів і композиторів.

йових видань, не кажучи вже про друзів, яким теж не давав пікнути...» [55, 21]. Прозвучали й нарікання на контроль за доступом до друкованих ресурсів, очолюваних Є. Касяненком, які той відразу ж відкинув, стверджуючи: на сторінках згаданої періодики («Вісті ВУЦВК», «Культура і побут») з'являлися тексти різних членів групи «Авангард», окрім хіба самого В. Поліщука, твори якого проголосив бездарними [10; 23]⁹.

Відповіді Є. Касяненка на Поліщуківі закиди показують, що він добре орієнтувався в творчому доробку свого давнього супротивника. До того ж Є. Касяненко підключив політичний аргумент. Як доказ більшовицької нещирості на сторінках «Культури і побуту» він подав передрук Поліщуківого тексту під назвою «Над свіжою могилою» (1918), а потім додатково нагадав читачам про «слиняві панахиди над героями Крут» [30] останнього. Після появи першої статті зі згадкою про Крути про свій вихід з «Авангарду» заявив Михайло Шульга-Шульженко [72], а також Петро Голота [9]. Щодо самого В. Поліщука, то він намагався заперечувати закиди в «помилковому» політичному минулому [63].

З'ясування стосунків між В. Поліщуком та його критиками перекинулися на 1929 р. Цьому сприяла і загальна атмосфера в країні, і вихід третього числа Поліщуківого друкованого органу «Авангард». На його сторінках знову йшлося про Є. Касяненка, який начебто прагне підважити пролетарське реноме поета В. Поліщука [58, 144] та вдається до нечесних методів полеміки [73]. На цей раз спільниками Є. Касяненка у публічному осуді В. Поліщука стають цілі організації, від яких до редакції «Вістей ВУЦВК» надходять листи з пропозицією бойкотувати вияви класово-ворожої ідеології «Авангарду» [51; 50]. Цим скористався Є. Касяненко, закликавши викривати класового ворога в особі В. Поліщука [31]. Заяви про вихід із «Авангарду» опублікували Раїса Троянкер [67] і Костянтин Богуславський [2]. 1930 р. Поліщуків група «Авангард» вимушено самоліквідувалася.

На початку січня того ж року в рубриці «Проблема соціалістичної реконструкції побуту» виходить матеріал, який, очевидно, був останнім відлунням комуністичних утопій Є. Касяненка. Ось кілька уривків, у яких образ майбутнього соціалістичного міста нагадує описи марсіанських комуністичних будівель у романах О. Богданова:

Місто складатиметься з хмарошкрябів-комун. <...> Кухня й їдальня — на горішньому поверсі. Подача страв ліфтом у кожную кімнату. В найближчій перспективі максимальна заміна кухні консервною промисловістю з вітамінізацією. <...> Гас-

⁹ У червні 1928 р. про свої проблеми з друком у «Червоному перці» та «Всесвіті» В. Поліщуківі повідомляв ще один член «Авангарду» — Леонід Чернов. У листах до В. Поліщука він пов'язував це саме із Касяненком-«Касвиненком» [59, 91]. Сарказм Л. Чернова не обмежився одним прізвиськом, адже у бік Є. Касяненка він нагромадив цілий ряд глузливих образів: «Я думаю в “Халтуру і чобіт” листика надіслати, — та навряд чи аерокобила надрукує. Хочу ще в “Перець” — “Деркачем”, але ж і там — “відповідальним” той, кому лаври винахідника універсальної мухобойки не дають спати» [59, 91].

ло соціалістичної кулінарії — синтетична хімія. <...> Подача книг ліфтом у кімнату. <...> Кожен будинок-комуна на сотню поверхів являтиме собою чудову вежу для вітряка... [27, 4].

Звертає на себе увагу редакційна примітка до цього матеріалу, ймовірно авторства самого Є. Касяненка: «А суть у тім, що соціалізм, зовсім не за “голубими далями” кулішівських малахіїв, а в не так уже й далекій будучині...» [27, 4]. Ця репліка безпосередньо відсилає читача до п'єси Миколи Куліша «Народний Малахій», в якій також обігрувалася тема універсального комуністичного побуту. Можливо, у такий спосіб головний редактор газети вирішив відповісти на скеровану у свій бік сатиру.

В контексті процитованої примітки варто згадати ще одну смислову паралель між творчістю М. Куліша та Миколи Хвильового, з одного боку, і біографією Є. Касяненка, з іншого. Йдеться про те, що 1929 р. з'явилися друком п'єса М. Куліша «Мина Мазайло» і повість М. Хвильового «Іван Іванович», в яких головні герої перейняті своїм винаходом, «електричною мухобійкою». Спогади Аркадія Любченка проливають світло на те, хто і чому вплинув на характеристики згаданих персонажів: «Касяненко завжди носився з проєктами, з винахідництвом. Раз у редакції серйозно нам заявив, що винайшов днями електричну мухобойку» [52, 34].

В атмосфері політичного і морального терору, коли радянська пропаганда, крім пошуку внутрішніх ворогів, щоденно нагадувала про небезпеку воєнного нападу, Є. Касяненко виступив із критичним словом щодо діяльності громадської організації ТСОАВІАХІМ¹⁰, яка «має мандат на контроль над розвитком цивільної авіації» [47]. Він висловився проти залякувань і мілітаризованого примусу як методів підвищення ефективності роботи, а тоді перейшов до критики всесоюзної верхівки організації. Є. Касяненко також говорив про незадовільну підготовку пілотських кадрів, констатуючи, що московські конструктори відстають у якості та ефективності роботи, порівняно із закордонними.

До виступу Є. Касяненка долучився його рідний брат Андрій, і, як видно з їхніх публікацій, йшлося, крім іншого, про конфлікт між всесоюзними (московськими) і українськими структурами ТСОАВІАХІМу. Відповідно до викладу А. Касяненка, всесоюзні організації отримували сприятливіші умови для роботи, хоча не показували ефективного результату та ще й гальмували діяльність українських працівників. Ці публікації могли стати причиною того, що 1930 р. Є. Касяненку було висловлено догану від ЦК КП(б)У за недопустиму в радянській пресі різкість полеміки [28, арк. 12].

Упродовж 1929-го і 1930-го років на шпальтах найбільш масової української газети «Вісті ВУЦВК» постійно виходять повідомлення про хід п'ятирічки та колективізації, друкуються репортажі про процес СВУ. В лютому 1930 р. Є. Касяненка відряджають у німецькі села Маріупольщини (ймовірно, як знавця німецької мови) задля пропаганди колективізації та збирання підписів для вступу в СОЗ (спільний обробі-

¹⁰ Товариство сприяння обороні, авіаційному і хімічному будівництву.

ток землі). Якщо не зважати на ідеологічно витриману класову риторику, ситуація, яку описав Є. Касяненко, виглядає як картина селянського трагічного опору. «Тяжко й уявити собі, — повідомляв він, — скільки енергії й терпцю довелося витратити... Доводилося боротися з невикритим ворогом за кожну людину: сьогодні запишеться якийсь селянин... а завтра приходять просто як з хреста знятий» [24, 2].

З-посеред літературних подій 1933-го і 1934-го років у житті Є. Касяненка слід згадати Всеукраїнський та Всесоюзний з'їзди письменників, про які преса почала повідомляти вже 1933-го. Є. Касяненка включили у бригаду критики з метою підготовки до Всеукраїнського з'їзду. У ці роки продовжують виходити його переклади [43].

У руслі політичної боротьби з класовим ворогом на мовному фронті 17 листопада 1933 р. виробничий сектор Харківського місцевого комітету письменників провів у Будинку літератури ім. В. Блакитного нараду з перекладачами. Серед доповідачів був і Є. Касяненко, його ж обрали у комісію для підготовки конференції перекладачів художньої літератури, яка так і не відбулася [20, 38—39].

1934 р. вийшов розгромний текст за підписом Є. Касяненка «Як Пилипенко перекручував Шолоха». Ось що зазначають сучасні дослідники: «Звісно, що переклад Сергія Пилипенка “Піднятої цілини” (1 тому, бо 2 том ще не був Шолоховим написаний) світу не побачив. Натомість “Піднята цілина” цього ж, 1934, року вийшла у перекладі Євгена Касяненка у тому ж ЛіМі» [20, 42]. В історії з перекладом роману Михайла Шолохова був ще один аспект. Є. Касяненко мав переглянути переклад С. Пилипенка на прохання видавництва «ЛіМ» [20, 41—42], що було утворено 1934 р. (у складі Державного видавничого об'єднання України). Видавництво очолював колишній однопартієць Є. Касяненка по УСДРП, член редколегії «Вістей ВУЦВК і головний редактор ДВОУ Микола Новицький.

В. Поліщук небезпідставно вважав, що до проблем із друком його романів «До серця Азії» та «Завзятий вік» були причетні кілька осіб, серед яких називав тандем М. Новицького і Є. Касяненка. Справді, у своїх показах М. Новицький, спираючись на Касяненкові публікації про Поліщука-петлюрівця, підтверджував свою безпосередню роль у перешкоджанні виходу в друк Поліщуківих романів. Підтверджує сказане й одне з агентурних донесень, де повідомлялося, що після скандалу з М. Новицьким В. Поліщук забрав з видавництва свої рукописи.

Приблизно за тиждень до арешту письменник у листі до сина писав: «Ти знаєш, що я можу бути виключно добрим, але вже проти кого я настроююся, то з ним, як з Касяненком, не буду мати жодного діла» [59, 124]. Це ще раз ілюструє той факт, що тривалі стосунки між В. Поліщуком та Є. Касяненком весь час перебували у фазі взаємного неприйняття і містили як політичні, ідеологічні, літературно-творчі, так і особистісні чинники.

Кримінальна справа, заведена на Є. Касяненка у зв'язку з обшуком та арештом 11 серпня 1937 р., інформує про те, що радянська каральна система «призначила» його одним із керівників української

націоналістично-терористичної організації. Коли заарештують Є. Касяненка, вже будуть розстріляні чи засуджені інші мешканці будинку «Слово». Його прізвище фігурувало в справах інших митців (Михайла Семенка, Якова Савченка, Мирослава Ірчана, Григорія Епіка)¹¹.

У заведеній справі значилося: за фахом Є. Касяненко є письменником-перекладачем і літературним працівником (перекладачем була і його дружина Марія Федорівна Деуль). Матеріали про арештованого Є. Касяненка рясніють десятками прізвищ українських літераторів, додатково фіксуючи його тісний зв'язок із письменницьким середовищем.

Як показують архівні документи, Є. Касяненко почав давати покази після двадцять одного дня спротиву. Його «злочин» полягав у тому, що в Києві 1936 р. під час Всеукраїнської наради перекладачів при Держлітвидаві його завербував Андрій Хвиля.

«Група, яку мені доручили організувати, не повинна бути чисельною, — повідомив Є. Касяненко слідчому. — Нехай краще в неї увійдуть кращі представники української літератури, що користуються певним впливом серед громадськості» [28, арк. 15]¹². Попри таку заяву, кримінальна справа на Є. Касяненка містить велику кількість імен, які нібито вербували один одного для контрреволюційної роботи (Є. Касяненко завербував Тереня Масенка і Павла Байдебур, доручивши останньому завербувати Леоніда Юхвіда, а вже Л. Юхвід підключав до таємної антирадянської групи Івана Сенчека та Андрія Клоччя, а П. Байдебур — Миколу Дукина і Володимира Владка). Серед активних осіб, які підтримували антирадянські зв'язки з Є. Касяненком, у справі присутня велика кількість інших імен (Андрій Головка, Майк Йогансен, М. Семенко, Остап Вишня, Сергій Пилипенко, Іван Маловічко, Олексій Полторацький, Володимир Коряк, Мечислав Гаско та ін). У зв'язку зі справою Є. Касяненка допитували Андрія Хмельницького, Дениса Галушка, Григорія Заїку, Михайла Биковця, Антона Драгомирецького, директора Історичного музею в Харкові Антона Дикого, причому останній нібито втягнув у антирадянську роботу двох військових льотчиків.

Перебування Є. Касяненка у Західній Європі давало слідчим додатковий мотив для підозр у шпіонажі. З матеріалів справи дізнаємося, що окремим пунктом його закордонного перебування була санкція від Головного повітряного флоту СРСР про переговори з німецькою стороною стосовно випуску Касяненкового винаходу в сфері моторизації планеризму. Окрім того, під час слідства він зізнається у зв'язках із центром української контрреволюції¹³.

¹¹ Є. Касяненко не був одним із перших ув'язнених мешканців будинку «Слово», як це стверджував Володимир Куліш [46, 26]. Від березня до червня 1935 р. Є. Касяненко перебував у Москві, тому його від'їзд у будинку «Слово» могли сприйняти за арешт.

¹² Цитати з кримінальних справ подаю у своєму перекладі з російської на українську.

¹³ До справи Є. Касяненка підшито протокол допиту Мирослава Ірчана від 26 березня 1934 р. Письменника допитували як члена УВО з 1922 р., причому з-посеред учасників Берлінського центру УВО, які контактували з Празькою групою УВО, М. Ірчан назвав усіх головних працівників видавництва «Космос», тобто Є. Касяненка, Павла Ладана, Сергія Вікула, Петра Дятлова.

У звинуваченні по справі Є. Касяненка зазначалося, що Харківське обласне управління НКВД ліквідувало антирадянську групу, яка прагнула відірвати Україну від Радянського Союзу шляхом збройного повстання і терористичних дій проти керівництва радянської держави, а заарештований Є. Касяненко ще від 1933 р. є одним із лідерів та організаторів таких планів. Разом з іншими матеріалами справи цей заключний документ ілюструє зацикленість виконавців радянського терору на «петлюрівському» та «боротьбистському» минулому українських політиків і митців, острах системи перед можливою спілкою українських радянських письменників і письменників-емігрантів.

На закритому судовому засіданні 30 грудня 1937 р. Є. Касяненко винним себе не визнав і був розстріляний наступного дня разом з іншими «учасниками антирадянської терористичної організації», серед яких — Антон Дикий, фотограф Іван Бовкун, флагштурман Харківського аероклубу Павло Ананьєв.

Ніби за іронією долі, у заведених на В. Поліщука 1934 р. і на Є. Касяненка 1937 р. карних справах виринали паралелі, нагадуючи не про розбіжності, а про спільність їхніх творчих біографій. Вона стосувалася авіаційної та видавничої тематики у житті обох українських діячів: інженер, перекладач і літературний редактор Є. Касяненко був звинувачений у шпигунській діяльності під час відвідування німецьких заводів із будівництва мотопланерів, а одне зі звинувачень на адресу В. Поліщука полягало в тому, що він сповідував націоналістичний месіанізм, доказом чого послужив його вірш «Аеронавігація», а сам факт Поліщукової співпраці з «Вістями ВУЦВК» та «Культурою і побутом» кваліфікувався як націонал-шовінізм.

Масштаб особистості Є. Касяненка дає підстави говорити про нього як про одну з помітніших постатей в українській суспільно-культурній історії першої половини ХХ ст. Він став одним із тих, через кого російське компартійне керівництво проводило «радянізацію» України та «українізацію» більшовицької політики, легітимізуючи у такий спосіб її політичні практики та символічні образи. Водночас життєпис Є. Касяненка показує, що і в ідеологічних, і в наукових, і в культурних аспектах радянський цивілізаційний проект не був радикально новаторським, оскільки значною мірою існував у орбіті дореволюційного суспільно-культурного руху, а стосунки між Є. Касяненком, В. Блакитним, В. Поліщуком та багатьма іншими літераторами радянського періоду були пов'язані з 1917—1921 рр., із якими їх єднала велика кількість подій, персоналій і спогадів.

Важливою була присутність Є. Касяненка і в літературному житті, причому входження у сферу перекладацтва, публіцистики та культуртрегерського візіонерства розпочалося ще у період його членства в УСДРП. Реконструкція його пізніших поглядів і зв'язків з представниками українського літературного життя розкриває і пояснює велику кількість явищ і тенденцій, що виникали у процесі формування українського мистецького руху як пролетарського. Один із таких аспектів — засвоєння ідей російського марксистського філософа О. Богданова — актуалізований в пролеткультівських концепціях та художніх інтерпретаціях Є. Касянен-

ка та В. Поліщука, а також таких українських літераторів, як В. Блакитний, М. Семенко, М. Любченко.

Від самого початку 1920-х років В. Поліщук став головним опонентом Є. Касяненка. Їхнє суперництво відсилає до великої кількості проблем і нюансів, які стосувалися актуальної культурної політики (зміст і доступ до видавничих ресурсів, стосунки з українською політичною еміграцією, «петлюрівське» минуле української історії та візії її мабутьного, погляди стосовно літературних організацій і якості пролетарського тексту тощо). Не менш важливим фактором обох біографій була скерованість у науково-технологічну сферу, причому і Є. Касяненко, і В. Поліщук використовували її розробки та проекти у дорадянському періоді своєї творчої діяльності, перенісши низку відповідних ідей у пролетарські культурні наративи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арешт українських соціалістів-революціонерів // Народня воля. 1918. № 12. С. 3.
2. *Богуславський К.* [Лист до редакції] // Література і мистецтво. 1929. № 45. С. 2.
3. *Б. Сім* [Сіманцев Б.]. Берлін-Прага (Враження з подорожі артистів Держдрами за кордон) // Культура і побут. 1925. № 36. С. 3.
4. *Бухарин Н. і Преображенський Е.* Азбука комунізму: Популярний виклад програми Російської Комуністичної Партії більшовиків / переклад Євг. Касяненка. Київ: Всеукраїнське Державне Видавництво, 1920. 411 с.
5. *Вв. Ю. Стеклов.* Карл Маркс, його життя й діяльність (1818—1883). Переклад за ред. Євг. Касяненка. Харків — Берлін — Нью-Йорк, 1922, 112 с. // Нова Україна. 1923. № 5. С. 167—168.
6. Видавництво «Космос» // Червоний шлях. 1923. № 1. С. 266.
7. *Винниченко В.* Щоденник. Том 2. 1921—1925 / упоряд., прим. О. Мотиль. Едмонтон, Нью-Йорк: Видання Канадського Інституту Українських Студій, 1983. 700 с.
8. *Владимирський М.* Організація Радянської влади на місцях / переклад В. Лісового; за ред. [та з передм.] Ларика [Є. І. Касяненко]. Харків: Всеукраїнське Вид-во, 1920. 116 с.
9. *Голота П.* [Лист до редакції] // Культура і побут. 1928. № 47. С. 7.
10. *Е. К. [Касяненко Є.]*. Гопля-звичаї // Культура і побут. 1928. № 47. С. 4—5.
11. *Еллан (Блакитний) В.* Пролеткульт // Еллан (Блакитний) В. Твори: В 2 т. Т. 2. Київ: Державне видавництво художньої літератури, 1958. С. 82—85.
12. *Є. К. [Касяненко Є.]*. Сесія Укр. Центральної Ради // Робітничка газета. 1917. № 71. С. 1—2.
13. *Єфремов С.* Щоденники 1923—1929. Київ: ЗАТ «Газета “Рада”», 1997. 848 с.
14. З життя партії // Робітничка газета. 1917. № 198. С. 4.
15. З життя партії // Робітничка газета. 1917. № 200. С. 3—4.
16. З життя партії // Робітничка газета. 1917. № 202. С. 4.
17. *Згуровський М.* Брати Касяненки: політ кризь морок часу. URL: <https://kri.ua/kasianenko> (22.11.2021).
18. *Ів. Лив. А. Богданов.* Червона зоря, утопія. Переклад Остапа Нитки. Видавництво «Космос», 1919 // Мистецтво. 1919. № 3. С. 34
19. Із щотижневого зведення секретного відділу ДПУ УСРР № 2/64 8—14 січня 1928 р. // Українська інтелігенція і влада: Зведення секретного відділу ДПУ УСРР 1927—1929 рр. / упоряд. В. М. Даниленко. Київ: Темпора, 2012. С. 246—256.
20. *Кальницький О., Кальницький Н.* Кампанія проти «націоналістичного шкідництва» в перекладі в Україні в 1933—35 роках // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. 2019. Вип. 89. С. 36—45.

21. *Касяненко А.* Загублена грамота // Вісті ВУЦВК. 1930. № 28. С. 6; № 29. С. 10; № 30. С. 6.
22. *Касяненко Є.* Анархія // Робітничая газета. 1917. № 38. С. 2.
23. *Касяненко Є.* Болячка // Культура і побут. 1928. № 44. С. 2—3.
24. *Касяненко Є.* В німецькому районі // Вісті ВУЦВК. 1930. № 47. С. 5—6; № 51. С. 7; № 70. С. 2; № 77. С. 2—3.
25. *Касяненко Є.* Вільне козацтво (Вражіння зо з'їзду) // Робітничая газета. 1917. № 117. С. 1—2.
26. *Касяненко Є.* Де будувати нові кіно-театри // Вісті ВУЦВК. 1929. № 285. С. 6.
27. *Касяненко Є.* Зазирнувши вперед, перетворюймо сучасне // Вісті ВУЦВК. 1930. № 3. С. 4.
28. *Касяненко Є.* [Кримінальна справа] // Галузевий державний архів Служби безпеки України. Ф. 5 р. Спр. 016309 п. Оп. 2. 106 арк.
29. *Касяненко Є.* Монополісти // Робітничая газета. 1917. № 25. С. 2—3; № 26. С. 2—3.
30. *Касяненко Є.* На критику читачеві // Культура і побут. 1928. № 48. С. 3.
31. *Касяненко Є.* Невдалий лист // Література і мистецтво. 1929. № 42. С. 2.
32. *Касяненко Є.* Оглядаючи переїдений шлях... // Вісті ВУЦВК. 1930. № 121. С. 2—4.
33. *Касяненко Є.* Пересторога // Робітничая газета. 1917. № 119. С. 2—3.
34. *Касяненко Є.* Під дубом // Робітничая газета. 1917. № 176. С. 1.
35. *Касяненко Є.* Про Спиридона Черкасенка, Володимира Винниченка та про українську культуру // Вісті ВУЦВК. 1923. № 133. С. 1.
36. *Касяненко Є.* Увагу на залізо // Вісті ВУЦВК. 1922. № 7. С. 1.
37. *Касяненко Є.* Сімнадцять вампірів // Робітничая газета. 1917. № 96. С. 2—3.
38. *Касяненко Є.* Спекатися лепу кругової поруки // Культура і побут. 1928. № 46. С. 2—4.
39. *Касяненко Є.* Стеклизна // Робітничая газета. 1917. № 66. С. 2.
40. *Касяненко Є.* Французька буржуазія і пролетаріат // Робітничая газета. 1917. № 43. С. 1.
41. *Касяненко Є.* Час творити мовне кіно // Література і мистецтво. 1929. № 23. С. 1.
42. *Касяненко Є.* Ще не здійснений план (В роковини смерті Блакитного) // Культура і побут. 1927. № 47. С. 1—2.
43. *Коломієць Л.* Євген Касяненко // *Коломієць Л.* Український художній переклад та перекладачі 1920—30-х років. Вінниця: Нова книга, 2015. С. 259—263.
44. Конференція УСДРП на Київщині // Робітничая газета. 1917. № 201. С. 2.
45. *Котко К.* [Любченко М.]. На роздоріжжі // Гроно. 1920. С. 82—86.
46. *Куліш В.* Слово про будинок «Слово». Торонто: Гомін України, 1966. 68 с.
47. *Ларик [Касяненко Є.].* Критично до авіароботи ТСО-Авіахему // Вісті ВУЦВК. 1930. № 27. С. 7.
48. *Ларик [Касяненко Є.].* Неоправдана претензія // Культура і побут. 1926. № 31. С. 2—3.
49. *Ларик [Касяненко Є.].* Природа правописних прикросей // Культура і побут. 1926. № 16. С. 2—3.
50. Лист до редакції // Вісті ВУЦВК. 1929. № 277. С. 6.
51. Листи до редакції // Вісті ВУЦВК. 1929. № 265. С. 7.
52. *Любченко А.* Спогади про Хвильового // Валіт'янський збірник / Видання друге, доповнене, під редакцією Юрія Луцького. Видання Канадського Інституту Українських Студій. Торонто: Видавництво «Мозаїка», 1977. С. 33—46.
53. *Мазепа І.* Україна в огні й бурі революції. Київ: Темпора, 2003. 608 с.
54. Мистецька хроніка // Гроно. 1920. С. 87—90.
55. Мистецький вінігрет // Бюлетень Авангарду. 1928. С. 21—23.
56. *Паньків М., Поліщук В., Чернов А.* Мистецький вінігрет // Мистецькі Матеріали Авангарду. 1929. С. 71—78.
57. *Плужанин.* Герць: Касяненко-Поліщук // Плуг. 1928. № 12. С. 65.

58. *Поліщук В.* Амальгама // Авангард. 1929. № 3. С. 138—144.
59. *Поліщук В.* Блажен, хто може горіти...: автобіографія, щоденники, листи / упоряд., передм., прим. З. П. Суходуб. Рівне: Азалія, 1997. 132 с.
60. *Поліщук В.* Коли жити — гордо жити! Літературна спадщина. Спогади про В. Поліщука. У вінок поету / упоряд., передм., прим. З. П. Суходуб. Рівне: Азалія, 1997. 184 с.
61. *Поліщук В. А.* [Кримінальна справа] // Галузевий державний архів Служби безпеки України. Ф. 6. Спр. 36546 фп. Оп. 1. Том 5. 355 арк.
62. *Поліщук В.* Лист до редакції // Жовтень. 1921. С. 157.
63. *Поліщук В.* Лист до редакції «Вісті ВУЦВК» // Культура і побут. 1928. № 46. С. 2.
64. *Поліщук В.* Чому я кинув Гарт (До ЦК «Гарту» одвертий лист) // *Поліщук В.* Вибрані твори / упоряд. Олеся Омельчук. Київ: Смолоскип, 2014. С. 195—207. (Серія «Розстріляне відродження»).
65. *Протьюко Т., Грицанов А.* Александр Богданов. Минск: Книжный Дом, 2009. 256 с.
66. *Смолич Ю.* Розповіді про неспокій // *Смолич Ю.* Твори: У 8 т. Т. 7. Київ: Дніпро, 1986. 702 с.
67. *Трояккер Р.* [Лист до редакції] // Література і мистецтво. 1929. № 45. С. 2.
68. У видавництві «Космос» // Література, наука, мистецтво. 1923. № 7. С. 4.
69. *Феденко П.* «Філософія» пана Винниченка (До характеристики колишнього партійного товариша) // Діло. 1933. № 344. С. 3; № 345. С. 3—4.
70. Хроніка // Робітничка газета. 1917. № 82. С. 4.
71. *Чикаленко Є.* Щоденник. 1919—1920. Київ, Нью-Йорк: Видавництво імені Олени Теліги, 2005. 640 с.
72. *Шульга-Шульженко М.* [Лист до редакції] // Культура і побут. 1928. № 47. С. 7.
73. *Яскор М.* Літературне нехлюйство // Авангард. 1929. № 3. С. 178—185.

Отримано 29 листопада 2021 р.

REFERENCES

1. Aresht ukrainskykh sotsialistiv-revoliutsioneriv. (1918). *Narodnia volia*, 12, 3. [in Ukrainian]
2. Bohuslavskiy, K. (1929). [Lyst do redaktsii]. *Literatura i mystetstvo*, 45, 2. [in Ukrainian]
3. B. Sim [Simantsev, B.]. (1925). Berlin-Praha (Vrazhennia z podorozhi artystiv Derzhdramy za kordon). *Kultura i pobut*, 36, 3. [in Ukrainian]
4. Bukharyn, N., & Preobrazhenskyi, E. (1920). *Azbuka komunizmu: Populiarnyi vyklad prohramy Rosiiskoi Komunistychnoi Partii bilshovykiv*. Kyiv: Vseukrainske Derzhavne Vydavnytstvo. [in Ukrainian]
5. Vv. (1923). Yu. Steklov. Karl Marks, yoho zhyttia y diialnist (1818—1883). Pereklad za red. Yevh. Kasianenko. Kharkiv — Berlin — New York, 1922, 112 s. *Nova Ukraina*, 5, 167—168. [in Ukrainian]
6. Vydavnytstvo “Kosmos”. (1923). *Chervonyi sbliakh*, 1, 266. [in Ukrainian]
7. Vynnychenko, V. (1983). *Sbchodennyk* (Vols. 1—5, Vol. 2). Edmonton, New York: Vydannia Kanadskoho Instytutu Ukrainskykh Studii. [in Ukrainian]
8. Vladymyrskiy, M. (1920). *Orhanizatsiia Radianskoi vlady na mistsiakh*. (V. Lisovyi, Trans.; Laryk [Ye. I. Kasianenko], Ed.). Kharkiv: Vseukrainske Vyd-vo. [in Ukrainian]
9. Holota, P. (1928). [Lyst do redaktsii]. *Kultura i pobut*, 47, 7. [in Ukrainian]
10. E. K. [Kasianenko, Ye.]. (1928). Hoplia-zvychai. *Kultura i pobut*, 47, 4—5. [in Ukrainian]
11. Ellan (Blakytyni), V. (1958). Proletkult. In V. Ellan (Blakytyni), *Tvory* (Vols. 1—2, Vol. 2; pp. 82—85). Kyiv: Derzhavne vydavnytstvo khudozhnoi literatury. [in Ukrainian]
12. Ye. K. [Kasianenko, Ye.]. (1917). Sesiia Ukr. Tsentralnoi Rady. *Robitnycha hazeta*, 71, 1—2. [in Ukrainian]
13. Yefremov, S. (1997). *Sbchodennyky 1923—1929*. Kyiv: ZAT “Hazeta “Rada”. [in Ukrainian]

14. Z zhyttia partii. (1917). *Robitnycha hazeta*, 198, 4. [in Ukrainian]
15. Z zhyttia partii. (1917). *Robitnycha hazeta*, 200, 3—4. [in Ukrainian]
16. Z zhyttia partii. (1917). *Robitnycha hazeta*, 202, 4. [in Ukrainian]
17. Zhurovskiy, M. (2021). *Braty Kasianenky: polit kriz morok chasu*. <https://kpi.ua/kasianenko> (22.11.2021). [in Ukrainian]
18. Lyv., Iv. (1919). A. Bohdanov. Chervona zoria, utopiia. Pereklad Ostapa Nytky. Vydavnytstvo “Kosmos”, 1919. *Mystetstvo*, 3, 34. [in Ukrainian]
19. Danylenko, V. (Ed.). (2012). Iz shchotyzhnevoho zvedennia sekretnoho viddilu DPU USRR No. 2/64 8—14 sichnia 1928 r. In: *Ukrainska intelibentsiia i vlada: Zvedennia sekretnoho viddilu DPU USRR 1927—1929 rr.* (pp. 246—256). Kyiv: Tempora. [in Ukrainian]
20. Kalnychenko, O., & Kalnychenko N. (2019). Kampaniia proty “natsionalistychnoho shkidnytstva” v perekladi v Ukraini v 1933—35 rokakh. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina*, 89, 36—45. [in Ukrainian]
21. Kasianenko, A. (1930). Zahublena hramota. *Visti VUTsVK*, 28, 6; 29, 10; 30, 6. [in Ukrainian]
22. Kasianenko, Ye. (1917). Anarkhiia. *Robitnycha hazeta*, 38, 2. [in Ukrainian]
23. Kasianenko, Ye. (1928). Boliachka. *Kultura i pobut*, 44, 2—3. [in Ukrainian]
24. Kasianenko, Ye. (1930). V nimetskomu raioni. *Visti VUTsVK*, 47, 5—6; 51, 7; 70, 2; 77, 2—3. [in Ukrainian]
25. Kasianenko, Ye. (1917). Vilne kozatstvo (Vrazhinnia zo zizdu). *Robitnycha hazeta*, 117, 1—2. [in Ukrainian]
26. Kasianenko, Ye. (1929). De buduvaty novi kino-teatry. *Visti VUTsVK*, 285, 6. [in Ukrainian]
27. Kasianenko, Ye. (1930). Zazyrnuvshy vpered, peretvoriuimo suchasne. *Visti VUTsVK*, 3, 4. [in Ukrainian]
28. Kasianenko, Ye. [Kryminalna sprava]. Sectoral State Archive of the Security Service of Ukraine (Fund 5p, Folder 016309 п). Kyiv. [in Russian]
29. Kasianenko, Ye. (1917). Monopolisty. *Robitnycha hazeta*, 25, 2—3; 26, 2—3. [in Ukrainian]
30. Kasianenko, Ye. (1928). Na krytyku chytachevi. *Kultura i pobut*, 48, 3. [in Ukrainian]
31. Kasianenko, Ye. (1929). Nevdalyi lyst. *Literatura i mystetstvo*, 42, 2. [in Ukrainian]
32. Kasianenko, Ye. (1930). Ohliadaiuchy pereidenyi shliakh... *Visti VUTsVK*, 121, 2—4. [in Ukrainian]
33. Kasianenko, Ye. (1917). Perestorooha. *Robitnycha hazeta*, 119, 2—3. [in Ukrainian]
34. Kasianenko, Ye. (1917). Pid dubom. *Robitnycha hazeta*, 176, 1. [in Ukrainian]
35. Kasianenko, Ye. (1923). Pro Spyrydona Cherkasenka, Volodymyra Vynnychenka ta pro ukrainsku kulturu. *Visti VUTsVK*, 133, 1. [in Ukrainian]
36. Kasianenko, Ye. (1922). Uvahu na zalizo. *Visti VUTsVK*, 7, 1. [in Ukrainian]
37. Kasianenko, Ye. (1917). Simnadsiat vampiriv. *Robitnycha hazeta*, 96, 2—3. [in Ukrainian]
38. Kasianenko, Ye. (1928). Spekatysia lepu kruhovoï poruky. *Kultura i pobut*, 46, 2—4. [in Ukrainian]
39. Kasianenko, Ye. (1917). Steklyzna. *Robitnycha hazeta*, 66, 2. [in Ukrainian]
40. Kasianenko, Ye. (1917). Frantsuzka burzhuaïia i proletariat. *Robitnycha hazeta*, 43, 1. [in Ukrainian]
41. Kasianenko, Ye. (1929). Chas tvoryty movne kino. *Literatura i mystetstvo*, 23, 1. [in Ukrainian]
42. Kasianenko, Ye. (1927). Shche ne zdiisnenyi plan (V rokovyny smerti Blakytynoho). *Kultura i pobut*, 47, 1—2. [in Ukrainian]
43. Kolomiets, L. (2015). Yevhen Kasianenko. In L. Kolomiets, *Ukrainskyi khudozhnii pereklad ta perekladachi 1920—30-ky rokiv* (pp. 259—263). Vinnytsia: Nova knyha. [in Ukrainian]
44. Konferentsiia USDRP na Kyivshchyni. (1917). *Robitnycha hazeta*, 201, 2. [in Ukrainian]

45. Kotko, K. [Liubchenko, M.]. (1920). Na rozdorizhzhzi. *Hrono*, 82—86. [in Ukrainian]
46. Kulish, V. (1966). *Slovo pro budynok "Slovo"*. Toronto: Homin Ukrainy. [in Ukrainian]
47. Laryk [Kasianenko, Ye.]. (1930). Krytychno do aviaroboty TSO-Aviakhemu. *Visti VUTsVK*, 27, 7. [in Ukrainian]
48. Laryk [Kasianenko, Ye.]. (1926). Neopravdana pretenziia. *Kultura i pobut*, 31, 2—3. [in Ukrainian]
49. Laryk [Kasianenko, Ye.]. (1926). Pryroda pravopysnykh prykroshchei. *Kultura i pobut*, 16, 2—3.
50. Lyst do redaktsii. (1929). *Visti VUTsVK*, 277, 6. [in Ukrainian]
51. Lysty do redaktsii. (1929). *Visti VUTsVK*, 265, 7. [in Ukrainian]
52. Liubchenko, A. (1977). Spohady pro Khvylovoho. In Yu. Lutsnyi, (Ed.), *Vaplitianskyi zbirnyk* (2nd ed., pp. 33—46). Toronto: Vydavnytstvo "Mozaika". [in Ukrainian]
53. Mazepa, I. (2003). *Ukraina v ohni y buri revoliutsii*. Kyiv: Tempora. [in Ukrainian]
54. Mystetska khronika. (1920). *Hrono*, 87—90. [in Ukrainian]
55. Mystetskyi vinihret. (1928). *Biuletyn Avanhardu*, 21—23. [in Ukrainian]
56. Pankiv, M., Polishchuk, V., & Chernov, L. (1929). Mystetskyi vinihret. *Mystetski Materialy Avanhardu*, 71—78. [in Ukrainian]
57. Pluzhany. (1928). Herts: Kasianenko-Polishchuk. *Pluh*, 12, 65. [in Ukrainian]
58. Polishchuk, V. (1929). Amalhama. *Avanhard*, 3, 138—144. [in Ukrainian]
59. Polishchuk, V. (1997). *Blazhen, khto mozhe hority...: avtobiografiia, shchodennyky, lysty*. Rivne: Azaliia. [in Ukrainian]
60. Polishchuk, V. (1997). *Koly zhyty — hordo zhyty! Literaturna spadshchyna. Spohady pro V. Polishchuka. U vinok poetu*. Rivne: Azaliia. [in Ukrainian]
61. Polishchuk, V. L. [Kryiminalna sprava]. Sectoral State Archive of the Security Service of Ukraine. (Fund 6. Folder 36546 фп, Vol. 5). Kyiv. [in Russian]
62. Polishchuk, V. (1921). Lyst do redaktsii. *Zhovten*, 157. [in Ukrainian]
63. Polishchuk, V. (1928). Lyst do redaktsii "Visti VUTsVK". *Kultura i pobut*, 46, 2. [in Ukrainian]
64. Polishchuk, V. (2014). Chomu ya kynuv Hart (Do TsK "Hartu" odvertiy lyst). In V. Polishchuk, *Vybrani tvory* (pp. 195—207). Kyiv: Smoloskyp. [in Ukrainian]
65. Protko, T., & Gritsanov, A. (2009). *Aleksandr Bogdanov*. Minsk: Knizhnyi Dom. [in Russian]
66. Smolych, Yu. (1986). Rozpovidi pro nespokii. In Yu. Smolych, *Tvory* (Vols. 1—8, Vol. 7.). Kyiv: Dnipro. [in Ukrainian]
67. Troianker, R. (1929). [Lyst do redaktsii]. *Literatura i mystetstvo*, 45, 2. [in Ukrainian]
68. U vydavnytstvi "Kosmos". (1923). *Literatura, nauka, mystetstvo*, 7, 4. [in Ukrainian]
69. Fedenko, P. (1933). "Filosofia" pana Vynnychenka (Do kharakterystyky kolyshnoho partiinoho tovarysha). *Dilo*, 344, 3; 345, 3—4. [in Ukrainian]
70. Khronika. (1917). *Robitnycha hazeta*, 82, 4. [in Ukrainian]
71. Chykalenko, Ye. (2005). *Shchodennyky. 1919—1920*. Kyiv, New York: Vydavnytstvo imeni Oleny Telihy. [in Ukrainian]
72. Shulha-Shulzhenko, M. (1928). [Lyst do redaktsii]. *Kultura i pobut*, 47, 7. [in Ukrainian]
73. Yaskor, M. (1929). Literaturne nekhliuistvo. *Avanhard*, 3, 178—185. [in Ukrainian]

Received 29 November 2021

Olesia Omelchuk, PhD, senior research fellow
Shevchenko Institute of Literature
4 M. Hrushevskoho st., Kyiv, 01001
e-mail: omelchuk_olesia@ukr.net
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4945-595X>

WITH VASYL BLAKYTTYNI AGAINST VALERIAN POLISHCHUK:
FRAGMENTS OF THE SOCIAL AND LITERARY
ACTIVITY OF YEVHEN KASIANENKO

The paper covers unknown pages of Yevhen Kasianenko's creative activity. Yevhen Kasianenko (1889—1937) was one of the pioneers of Ukrainian aircraft construction, a translator, and an active participant in the socio-political and literary movement of the 1910s—1930s. The study reconstructs the literary and business relations between Yevhen Kasianenko, Vasyl Ellan-Blakytyni, and Valerian Polishchuk. The author analyzes their views on organizational and conceptual forms of Ukrainian literature. The analysis of the projects and polemics initiated by the writers tackles the question of the cultural and historical origins of the 'Red Renaissance' and the specific formation of the Ukrainian proletarian literature.

This paper explores Yevhen Kasianenko's involvement in the press of the Ukrainian People's Republic period, his participation in the emergence of Ukrainian-language Soviet periodicals, the first associations of proletarian writers, and Ukrainian publishing houses, as well as his role in communication between Soviet writers and émigré artists. The study analyzes for the first time the criminal case against Kasianenko and outlines his extensive connections within the Ukrainian literary environment. Kasianenko was one of those whose activity the Russian Communist Party leadership used for Sovietization policies in Ukraine as well as for the Ukrainization of the Bolshevik policy. He contributed to legitimizing the party's political practices and symbolic images. Kasianenko's biography shows that in ideological, scholarly, and cultural aspects, the Soviet civilization project was not radically innovative, largely existing in the orbit of the pre-revolutionary socio-cultural movement.

Keywords: biography, journalism, translation, publishing activities, proletarian concept of literature.